

„Eesti sõjaajaloolise arhitektuuripärandi kaardistamine ja kasutusvõimaluste analüüs. 19. ja 20. sajand“

Sääre piirivalvekordoni kasarm ja diiselelektrijaam

Muinsuskaitseline eksperthinnang

Koostaja: Tõnu Veldre

Detsember 2017

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Eksperdi hinnangud militaarehitiste mälestise tunnustele vastavuse kohta.

Eksperdi hinnangu koosseis:

1. Kui ehitis kuulub suuremasse militaarkompleksi, siis selle kompleksi kui terviku kokkuvõtlik kirjeldus ja ajalugu, sõja-ajalooline tähtsus, haruldus ja väärtus Eesti kontekstis.

Pärast Eesti järkjärgulist okupeerimist 1939-1940 asendati Eesti piirivalve NSV Liidu omaga ning Eesti isoleeriti täielikult välisilmast (loata minek üle piiri välismaale oli võrdsustatud kodumaa reetmisega). Lisaks kehtestati Eesti rannikualadel niinimetatud piiritsoonid, millesse sisenemisel pidi olema (välja arvatud seal elavatel inimestel) tähtajaline eriluba, Soome lahe saartelt (välja arvatud Prangli) aga sunniti kohalikud elanikud 1950. aastate alguseks lahkuma. Ka tehti takistusi rannakaluritele (näiteks paatide kasutamises ja hoidmises; väljaspool paadisadamat rannal oleva paadi saagis piirivalve puruks), see mõjus pärssivalt kogu Eesti rannakalandusele. Alates 1960. aastaist, kui NSV Liidu riigipiir oli sissetungi välistavalt suletud, sai piirivalvurite (NSV Liidus allus piirivalve Riiklikule Julgeolekukomiteele) põhiülesandeks takistada elanike põgenemist meritsi välismaale. Kokku oli Eestis 42 piirivalvekordonit. (Wikipedia).

Seega on Sääre piirivalvekordon oluline osa 20 sajandi teise poole Eesti militaarajaloost. Kui 1949 aasta märtsiküüditamiseni said Saaremaa kalurid suhteliselt vabalt merel toimetada, siis eelmise sajandi 50-ndatel aastatel olukord muutus. Kuigi ametlikult võideldi merepiiril diversantidega, siis tegelikult pelgas nõukogude võim oma kodanike läände pagemist. Sääre kordon Irbeni väina suudmes võimaldas lisaks rannikule jälgida ka Läti poolel toimuvat. Oli ju kuni 1990 aastani merel pidevalt ankrus piirivalvelaev, mis Säärelt saadud signaale oleks kontrollima tõtanud. Sääre piirivalvekordoni eripäraks on hea säilivus, tänu sellele, et Eesti piirivalve võttis selle enda kasutusse üle. Samuti asukoht olulise turismimarsruudi ääres Sõrve poolsaarel.

2. Vastavus mälestiseks tunnistamise kriteeriumidele

1	ÜLDANDMED	
	Nimetus	Sääre piirivalvekordoni kasarm ja diiselektrijaam
	Aadress	Saare maakond, Saaremaa vald, Sääre küla, Sääre piirivalvekordon 80701:003:0172
	Koordinaadid	Kasarm: B:57°55'2.913", L:22°3'29.044" Diiselektrijaam: B:57°55'3.905", L:22°3'29.939"
	Praegune funktsioon	Dokumenteerimise koostamise ajal kasutusel mitte algses funktsioonis vaid Sõrve militaar-, ajaloo- ja loodusmuuseumina. Kompleksi kasutatakse ka linnuvaatluseks.
2	AJALOOLINE LÜHIÜLEVADE	
	Rajamisaeg	Ehitamist alustatud 1955 aastal. Nii on kirjas kasarmuhoone uksele oleval daatumil.
	Autor	Arhitekt ja büroo, insener, ehitusmeister teadmata
	Projekti asukoht	Arhiivi viide puudub
	Algne funktsioon	Ehitatud Nõukogude merepiirivalve vaatluspostiks. (Suurusjärg 20-25 mereväelast ja nende pered), 1992. aastast kasutas kordonit Eesti piirivalve, 2009 aastast kasutusel muuseumina.
	Ümberehitusetapid	Lisaks kasarmuhoonele ja diiselektrijaamale kuuluvad kompleksi: saun-garaaž-katlamaja, väravahoone, sigala, pumbajaam, kelder, kuur, ladu, kütusehoidla, spordisaal, vaatlustorn, 3 radarimasti ja 3 ohvitseride elamut („soome tüüpi“). Spordiväljak. Koerte aedik. 4 maakividega vooderdatud laskepasa. (Kohalikele inimestele suletud territooriumi tõttu on nende hoonete ehitusaastaid raske määrata).
	Muu ajalooline teave	Ehitamise põhjuseks oli külma sõja algus, mis sulges NSVL riigipiirid raudse eesriidega. Kui vahetult pärast sõda sattusid Sõrve kalurid Gotlandi saarele tormivarju ei plaaninud neist keegi võõrsile jääda, sest kodu oli ju Saaremaal. Ometi võttis võõrvõim nende paadid kontrolli alla, sulgedes need ööseks aedikusse. Isegi randa minek keelati randlastele ära. Samal ajal jälgis piirivalve kiivalt ka seda, mis toimub merel. Selleks püstitati Sõrve tippu vaatluspost, mille radarid jälgisid Läänemere liiklust. Vajadusel oleks ohule reageerinud Irbeni suus ankrus olev sõjalaev. Kasarmuhoones paiknesid radariseadmed ja selle parempoolne osa oli madruste eluruumiks, milles kahekordsed narid. Elektriliin jõudis Sõrve alles eelmise sajandi 60-ndate aastate teises pooles. Sellest ka vajadus oma elektrijaama järele. Saun ja spordisaal kuulusid samuti sõdurielu juurde. Põneva faktina tasub mainida, et 1980 aastal veetis oma puhkuse kordonis kirjanik Julian Semjonov. Kohalike sõnul oli kuulus kirjanik tegelikult üsna tavaline inimene.
3	ASUKOHA KIRJELDUS	
	Sääre piirivalvekordon jääb Sääre küla kirdeserva. Objekt on merest vaid mõnesaja meetri kaugusel. Idaküljest piiritleb kordonit ajalooline Sääre maantee, mis nüüd on kasutusel vaid kohalike elanike poolt. Põhjaküljest aga Sääre-Jämaja mustkattega tee. Suur osa alast on kaetud suurte puudega. (Valdavalt lehtpuud, mõned männid-kuused ka). Kordoni ala on ümbritsetud okastraataiaga. Seega ligipääs piiratud. (Vaid muuseumipiletiga). Viimastel aastatel ehitatud naaberkruntidele 2 suvilat, mis piirab vaadeldavust. Hea vaade objektile maanteedelt. Ala hoiab korras ja niidab Sõrve militaarmuuseum.	
4	ARHITEKTUURNE VÄLIS- JA SISELAHENDUS	

	Mahuline ülesehitus	Kasarmuhoone 1-korruseliline väljaehitatud katusekorrusega, diiselektrijaam 1-korruseline
	Ehitusmaterjal	<ul style="list-style-type: none"> - Kasarmuhoone vundament kivist, krohvitud tellisseinad, väikeste ruutudega puitaknad, idatiivas asendatud plastakendega, laudadega üle löödud puituksed, plekkkatus, krohv värvitud ilmselt lubivärviga punakaks. Hiljem lisatud lääneküljele kinoputka. - Diiselektrijaam, vundament kivist; tellisseinad; puitaknad; puituksed; katus kaetud tõrvapapiga, seinad lubjatud valgeks.
	Väliskujundus ja iseloomulikud detailid	<ul style="list-style-type: none"> - Kasarmuhoonel aknad neljas küljes. Esiküljel peauks, tagaküljel varuväljapääs, katlamaja uks ja kinoputka uks. Esiukse kohal kolmnurkses soklis kaaraken, tagaküljel hilisem Eesti piirivalve tehtud nurgaakendega väljaehitus ümbruse jälgimiseks. Kasarmuhoone nurkades sambaid meenutavad krohvipaksendused. Teisele korrusele viib väljast raudredel. - Diiselektrijaamal suured aknad põhjaküljes. Lõunaküljes eraldi madalam ehitis, milles diislipaak. Esiküljel uks ja aken.
	Plaanilahendus	<p>- Kasarmuhoone sissepääs on põhjaküljelt kahe poolega puituks. Vaheuksega eeskojast pääseb fuajeesse. Paremat kätt jääb kasarmuosa magamissaaliga, mis nüüd jagatud kipsplaadist vaheseintega kolmeks. Lagi kipsplaadiga alla toodud. Magamistoa vastas nn triikimistuba ja kinonäitamisruum. Fuajeest otse paremal nurgas riietekuivatamise ruum. Kaks tualetti, pesuruum saunaga. Vasakule jääb kõrge laega koridor. Sellest paremale söögisaal ja köök. Lisaks varuväljapääs eraldi esikuga ja mingi ruum kus säilinud mootorialused. Vasakut kätt koridorist algne radariruum. Paremal veel rauduksega relvahoidla. Koridor lõpeb punanurgaga. Teisele korrusele pääseb mööda koridori lõpus olevat raudtreppi, mis rajatud 1990 aastatel. Sellest ajast ka uus radariruum avara vaatega aknaga. Ülejäänud põõning välja ehitamata.</p> <p>- Diiselektrijaama pääseb läänest. Vahekoridor, millest vasakul uks elektrikilpi, otse pääseb diisliruumi. Lõunaküljel eraldi diislipaagi ruum uksega läänest. Ehitatud hiljem, sest ainult 3 seina.</p>
	Sisekujundus ja iseloomulikud detailid, sisustus, mööbel	<ul style="list-style-type: none"> - Kasarmuhoones säilinud algne ruumikuju fuajeed, koridoris, I korruse radariruumis; mujal euroremondiga laed alla toodud, kipsplaat seinas, laes. - Diiselektrijaamas algne sisekujundus, alles kolm diisigeneraatorit ja hiigelmõõtmega elektrikilp.
	Stiililine kirjeldus	Kui kordonihoone puhul saab rääkida stalinistliku stiili mõjudest, siis ülejäänud hooned on välja tulnud nagu nende loojad madrused just heaks arvasid.
5	ÜLDSEISUKORD JA HOOLDUSASTE (lühidalt)	
	Objektide seisund pigem hea. Hästi on säilinud kasarmuhoone ja diiselektrijaama hoone. Ala niidavad ja trimmerdavad muuseumitöötajad. Muuseumi poolt on tehtud ka pisiremonti. Samas pääseb kordoni territooriumile vaid muuseumipiletiga. Muuseum on jõudumööda võtnud lisaks kasarmuhoonele, kus on põhiekspositsioon, kasutusele ka kõrvalhooneid.	
6	HINNANG ARHITEKTURSELE SÄILIVUSELE (lühidalt)	

	<p>Kordoni hooned läksid sujuvalt üle nõukogude piirivalvelt Eesti piirivalvuritele. Selle tõttu pääsesid ehitised rüüstamisest. Puuduseks on see, et kasarmuhoone on seest saanud „euroremondi“ käigus kipsplaadid seina ja sama moodi on alla toodud kõrged laed. Samas on võimalik soovi korral need kergelt eemaldada. Lõunakülje katusele ehitatud nurgeline vaatlusaken on samuti „militaristlikus“ stiilis ja üldmuljet ei sega.</p> <p>Senisel Torgu vallal alaga mingeid plaane polnud. Küll on viimasel kahel aastal objekti vahetusse naabrusesse kerkinud kaks suvemaja. Hetkel kuulub seni Siseministeeriumi kasutuses olnud objekt Riigi kinnisvara aktsiaseltsile, kes peab sellega müügiplaan. Seega olemas oht, et kinnisvaraarendajad lammutavad hooned ja jagavad ala suvilakruntideks. Kuna antud alale jäävad ka mitmed II maailmasõja objektid (kaevikuliinid, suurtükipositsioonid) võiks kaaluda suurema kaitsevööndi kehtestamist. Vaid ühe hoone kaitse alla võtmisel tasuks lisaks kasarmuhoonele kaaluda ka diiselelektrijaama, mis nii seest kui väljast autentne.</p>
7	VÄLITÖÖDE TEOSTAMISE AEG
	4. – 29. november 2017 aastal.
8	Koostaja andmed: <i>Tõnu Veldre</i>

4. Kaitsevööndi ettepanek ja selle põhjendus

Sääre 12-tollise patarei, piirivalvekordoni kasarmuhoone ja elektriijaama ühine kaitsetsoon oleks põhjast ja idast piiritletud maanteedega. Lääneküljel oleks piiriks piirivalvekordoni krundi piir ja lõunas jookseks piir lisaks kordoni krundipiirile ka mööda Kaeviku maaüksuse piiri, et ühise kaitsetsooni sisse jääksid samal ajal kaitse alla võtmist taotleva Sääre 305 mm (12 tolline) rannakaitse suurtükkide 4 patarei positsioonid ja nende juhtimispunkt ning kaitse all mitte olevad II maailmasõja aegsed 130 mm rannakaitse suurtükkide betoonalused, mis tervikut täiendaksid.

Selline kaitsevöönd hõlmab mõlema objekti olulised osad ja konflikt maaomanikega oleks väikseim võimalikust. Eelkõige puudutab see Sääre 12 tollise rannapatarei 4 suurtükipositsiooni ja patarei juhtimispunkti .

Sääre piirivalvekordoni elektriijaama kaitsetsoon oleks põhjast ja idast piiritletud maanteedega. Lääneküljel oleks piiriks piirivalvekordoni krundi piir ja lõunas jookseks piir lisaks kordoni krundipiirile ka mööda Kaeviku maaüksuse piiri.

57° 55' 8.23" , 22° 3' 23.38"

57° 55' 4.98" , 22° 3' 49.98"

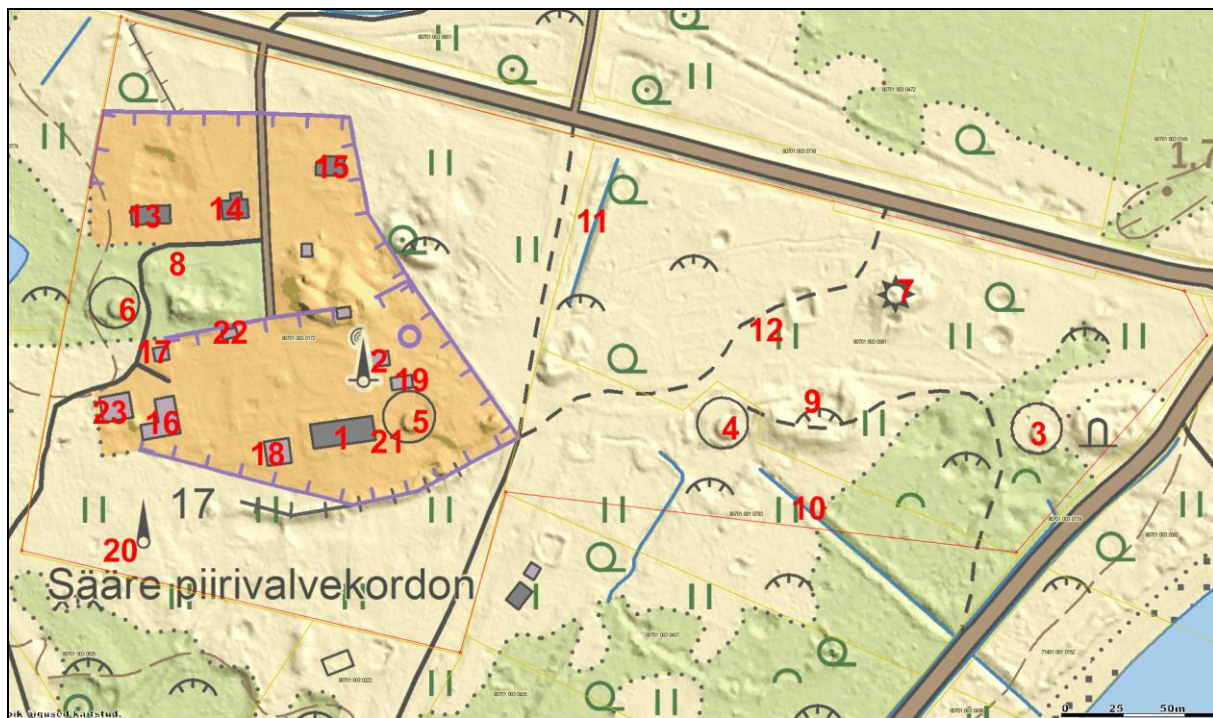
57° 55' 4.6" , 22° 3' 50.54"

57° 55' 1.59" , 22° 3' 45.81"

57° 55' 2.14" , 22° 3' 33.18"

57° 55' 0.08" , 22° 3' 32.23"

57° 55' 1.24" , 22° 3' 21.34"

Kaitsevööndi skeem.

1 - kasarmuhoone

2 - diiselelektrijaam

3 - 12-tollise patarei suurtükipositsioon nr 1

4 - 12-tollise patarei suurtükipositsioon nr 2

5 - 12-tollise patarei suurtükipositsioon nr 3

6 - 12-tollise patarei suurtükipositsioon nr 4

7 - 12-tollise patarei juhtimiskeskuse asukoht

8 - raudteetamm

9 - 130 mm kahuri positsioon

10 - kuivenduskraav

11 - jooksupkraav

12 - 12-tollise patarei generaatorialus

13 - ohvitseride elamu nr 1

14 - ohvitseride elamu nr 2

15 - ohvitseride elamu nr 3

16 - saun-garaaž-katlamaja

17 - väravahoone

18 - kuur

19 - spordisaal

20 - vaatlustorn

21 - radarimastid 3 tk

22 - pumbamaja

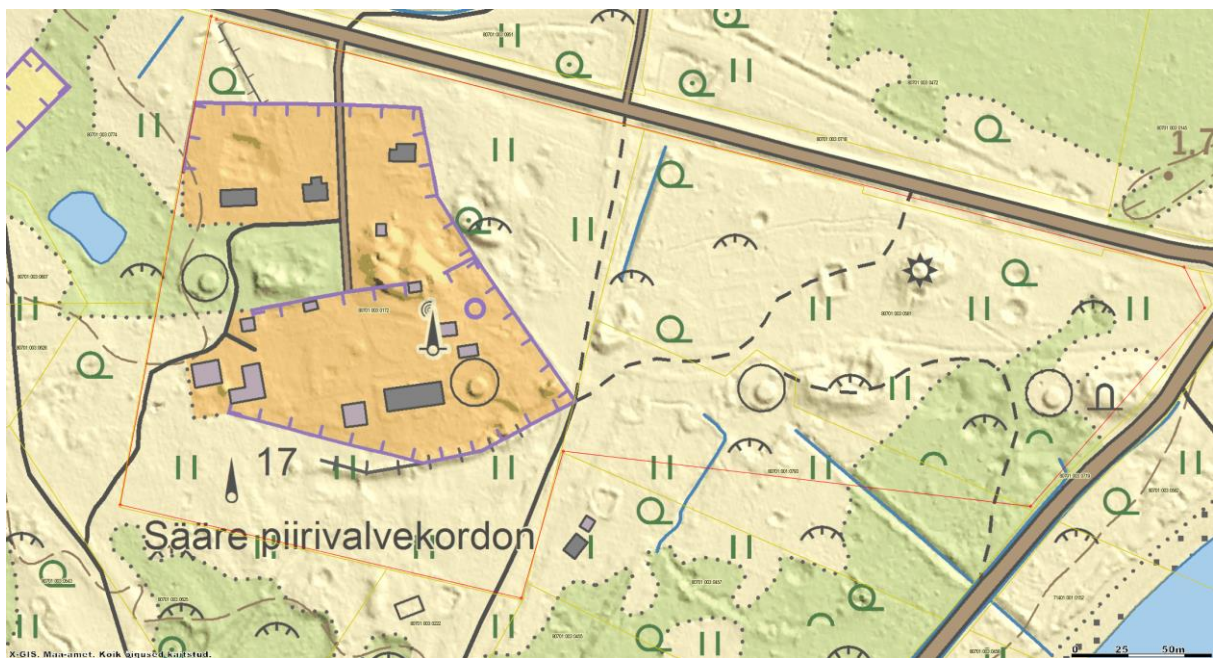
23 - sigala

5. Lisad

5.1. Joonised

Plaan 1. Säre piirivalvekordoni asukoht Saare maakonnas. Tähistatud punasega.

Plaan 2. Säre piirivalvekordoni asendiplan.

5.2. Fotod

Fotod:10 x Tõnu Veldre

Foto nr 1: Diiselektrijaama üldvaade loode poolt vaadatuna.

Foto nr 2: Diiselektrijaama hoone kagust.

Foto nr 5: Kasarmuhoone peasissekäigu kohal olev aastaarv 1955.

Foto nr 6: Vaade kasarmule edelast. Näha hilisem katuseväljaehitus. Samuti hiljem lisatud kinoputka.

Foto nr 7: Vaade saun-garaaž-katlamajale lõunast. Keskel veepaak. Kasutusel Meremajana.

Foto nr 8: Vaade väravamajale kagust. Taustal aimatav 305 mm patarei 4. suurtükipositsioon. Hoone kasutusel Sõrve militaarmuuseumi osana, kohaliku ajaloo väljapanekukohana.

Foto nr 9: Ohvitseride elamu nr. 3 läänest. Taustal elamu nr.2. Hoones on loodusväljapanek. Elamut nr. 2 kasutavad Soome linnuvaatlejad oma keskusena.

Foto nr 10: Pumbamaja kagust vaadatuna. Lisaks pumbasüsteemile on majas ka salvkaev.